

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 23 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2024

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü

The Mediating Role of Cognitive Distortions in the Relationship of Childhood Neglect and Abuse Experiences with God Conception

Said SAMİ

Dr. Arş. Gör. | Dr. Res. Asst.

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi

Gaziantep University, Faculty of Theology, Psychology of Religion

Gaziantep, Türkiye

said sami2525@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0007-0095>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15.07.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 16.11.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Atıf | Cite As

Sami, Said. "Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü". *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/2 (2024), 1067-1089. <https://doi.org/10.14395/hid.1516497>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışma için etik kurul izni, Gaziantep Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 12.04.2023 tarih ve 317961 sayılı kararı ile alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiçbir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine(kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: Ethics committee permission for this study was received by the decision of Gaziantep University Graduate Education Institute Scientific Research Ethics Committee dated 12.04.2023 and numbered 317961. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

The Mediating Role of Cognitive Distortions in the Relationship of Childhood Neglect and Abuse Experiences with God Conception*

Abstract

Neglect and abuse in childhood can have many destructive effects, not only in the period in which they occur, but also in the adult life of the individual. Early traumatic experiences damage the child's psychology and quality of life and cause significant social and psychological problems. Psychological problems such as phobias, fears, sleep disorders, depression, attachment problems, anxiety, aggression and low self-esteem may occur in children who encounter such negative experiences. One of the negative conditions caused by childhood neglect and abuse experiences is cognitive distortions. Such traumas may cause individuals to develop negative cognitive styles or schemas about themselves, other people and the world in which they live. In addition to cognitive distortions, the literature has reported that childhood experiences of neglect and abuse may also have negative effects on religious life in adulthood. These studies have suggested that negative internal models (schema/basic beliefs) formed in the individual may be reflected back to God over time, and various negative religious attitudes and behaviors may emerge.

Looking at the studies that examine the effects of childhood experiences of neglect and abuse on the concept of God, it is noticeable that the number of studies dealing with different dimensions of religious life in Turkey is almost non-existent. Moreover, in most of these studies, there is no study that examines the sub-dimensions of cognitive distortions as a mediating role. In addition, it has been observed that Muslim individuals are underrepresented in the sample. In this respect, the study is expected to make a significant contribution to the literature. Moreover, the results of the study may contribute to raising awareness within the family and society, identifying appropriate therapeutic techniques and developing protective measures.

The research model regulates the necessary conditions for collecting and analysing the data economically and appropriately. In this direction, the cross-sectional quantitative research method was used in the study, adopting the relational survey model. This model aims to determine the existence and extent of the relationship between two or more variables. This study examined whether cognitive distortions play a mediating role in the effect of childhood neglect and abuse experiences on the concept of God.

The sample of the study consists of 681 participants from 7 universities in 7 different regions of Turkey. 435 of the participants were female, 236 were male, and the age range was 18-55 years. Data were collected using the Personal Information Form, Childhood Neglect and Abuse Scale (CINAS), God Conception Scale (CTS) and Cognitive Distortion Scale (CDS). The online survey technique was used in the study due to its advantages of reaching large numbers of people quickly and at no cost, the low likelihood of incomplete responses, and design advantages that enhance data quality. After data collection, a total of 690 people participated in the study. The data were carefully screened before analysis; participants who systematically repeated the same option or gave inconsistent answers were excluded. This resulted in a data set of 681 participants. This dataset was analysed using IBM SPSS and AMOS.

Correlational analyses conducted as a result of the study showed that there was a significant negative correlation between experiences of neglect and abuse and positive God concepts, and a significant positive correlation between negative God concepts. It was observed that as participants' experiences of neglect and abuse increased, their positive God concept scores decreased and their negative God concept scores increased. Significant negative and positive relationships were found between all sub-dimensions of cognitive distortions and positive and negative God concepts, respectively.

Positive significant correlations were found between all sub-dimensions of childhood neglect and abuse experiences and all sub-dimensions of cognitive distortions. These findings indicate that experiences of neglect and abuse increase the levels of cognitive distortions.

Confirmatory factor analyses confirmed the validity of the measures used. According to the results of the analysis, cognitive distortions were found to have a partial mediating role between childhood experiences of neglect and abuse and negative conceptions of God. Similarly, a partial mediating role of cognitive distortions was found between experiences of neglect and abuse and positive conceptions of God.

Keywords: Psychology of Religion, Childhood, Neglect, Abuse, Cognitive Distortion, Conception of God.

* The present study was adapted from a PhD dissertation entitled "The Mediating Role of Cognitive Distortions in the Relationship of Childhood Neglect and Abuse Experiences with God Conceptions in Adulthood", conducted under the supervision of Prof. Adem Şahin.

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü**

Öz

Çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar olayları, yalnızca yaşandığı dönemde değil, aynı zamanda bireyin yetişkinlik döneminde de birçok yıkıcı etkiye yol açabilir. Erken dönemde yaşanan travmatik deneyimler, çocuğun psikolojisine ve yaşam kalitesine zarar verirken önemli sosyal ve ruhsal sorunlara da neden olur. Bu tür olumsuz yaşantılarla karşılaşan çocuklarda fobiler, korkular, uyku bozuklukları, depresyon, bağlanma sorunları, endişe, saldırganlık ve düşük öz saygı gibi psikolojik problemler ortaya çıkabilir. Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının yol açtığı olumsuz durumlardan biri de bilişsel çarpıtmalar olarak görülmektedir. Bu tür travmalar, bireylerin zamanla kendileri diğer insanlar ve yaşadıkları dünya hakkında olumsuz bilişsel tarzlar veya şemalar geliştirmesine neden olabilir. Bilişsel çarpıtmaların yanı sıra, literatürde çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlikte dini yaşam üzerinde de olumsuz etkiler yaratabileceği belirtilmiştir. Bu çalışmada bireyde oluşan olumsuz içsel modellerin (şema/temel inanç) zamanla Tanrı'ya yansıtılarak çeşitli negatif dini tutum ve davranışların ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalara bakıldığında dini yaşamın farklı boyutlarını ele alan çalışmaların sayısının Türkiye'de yok denilecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu araştırmaların çoğunda bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarının aracı rol olarak incelendiği bir çalışma da bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra araştırmalarda Müslüman bireylerin örneklemede sınırlı bir şekilde temsil edildiği de görülmüştür. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Buna ek olarak çalışma sonuçları, aile ve toplumun bilinçlendirilmesine, uygun terapi tekniklerinin belirlenmesine ve koruyucu tedbirlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Araştırma modeli, verilerin ekonomik ve uygun şekilde toplanıp analiz edilmesi için gerekli koşulları düzenler. Bu doğrultuda araştırmada ilişkisel tarama modelini benimseyen kesitsel nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu model, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve seviyesini belirlemeyi amaçlar. Bu araştırmada, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolünün olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini, Türkiye'nin 7 farklı bölgesindeki 7 üniversiteden 681 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların 435'i kadın, 236'sı erkek olup, yaş aralığı 18-55'tir. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği (CDİİ), Tanrı Tasavvuru Ölçeği (TTÖ) ve Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ) kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada geniş kitlelere hızlı ve maliyetsiz ulaşabilme, eksik cevaplama olasılığının düşük olması ve veri kalitesini artırıcı tasarım avantajları nedeniyle çevrimici anket tekniği benimsenmiştir. Veri toplama işlemi sonrası araştırmaya toplam 690 kişi katılmıştır. Veriler analiz öncesi dikkatlice incelenmiş; sistematik olarak aynı şıkki tekrarlayan veya çelişkili yanıtlar veren katılımcılar hariç tutulmuştur. Sonuçta, 681 kişilik bir veri seti elde edilmiştir. Bu veri seti, IBM SPSS ve AMOS programlarıyla analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda yapılan korelasyon analizleri; ihmal ve istismar yaşantıları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Katılımcıların ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru skorlarının azaldığı, olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının ise arttığı gözlemlenmiştir. Bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvuru arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutları ile bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgular, ihmal ve istismar yaşantılarının bilişsel çarpıtma düzeylerini artırdığını göstermektedir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizleri, kullanılan ölçüm araçlarının geçerliliğini doğrulamıştır. Analiz sonuçlarına göre, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, ihmal ve istismar yaşantıları ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında da bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, İhmal, İstismar, Bilişsel Çarpıtma, Tanrı Tasavvuru.

Giriş

Tarih boyunca önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan çocukluk dönemi ihmal ve istismar vakaları, günümüzde artan bir önem kazanmış ve bu konu üzerine daha fazla araştırma

** Mevcut Çalışma Prof. Dr. Adem Şahin Danışmanlığında Yürütülmüş Olan "Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Yetişkinlik Dönemindeki Tanrı Tasavvurları ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü" Başlıklı Doktora Tezinden Uyarlanmıştır.

yapılmaya başlanmıştır.¹ Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı, çocuğun bakımından sorumlu olan kişiler veya yetişkinler tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak gerçekleştirilen toplumsal normlara ya da uzman görüşlerine göre çocuğa zarar verici veya uygunsuz kabul edilen olumsuz davranışların tümü olarak tanımlanabilir.² Tanımlamalara baktığımızda, çocukluk dönemi ihmal ve istismarının kendi içinde bazı farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Buna göre istismar, doğrudan ve kasıtlı olarak çocuğa yönelik her türlü zararlı davranışı kapsarken; ihmal terimi ise amaçlı olmayan ve çocuğun doğrudan hedef alınmadığı ihmalkâr davranışları içermektedir.³ Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında ihmal ve istismarın kendi içinde farklı türlere ayrıldığı görülmektedir. Buna göre cinsel istismar, 18 yaşından küçük bir bireyin cinsel tatmin amacıyla kullanılması anlamına gelirken⁴; fiziksel istismar, çocuğun yaralanmasına neden olan davranışları;⁵ duygusal istismar ise çocuğun psikolojik hasar görmesine yol açan eylemleri ifade etmektedir.⁶ Ayrıca fiziksel ihmal, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması anlamına gelirken; duygusal ihmal çocuğun duygusal ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi olarak tanımlanabilir.⁷

Dünya genelinde ve Türkiye’de ihmal ve istismarın sıklığına dair birçok araştırma yapılmıştır. Stoltenborg ve diğerlerinin (2013) meta-analiz çalışmasına göre, 1000 çocuktan 163’ü fiziksel ihmale, 183’ü ise duygusal ihmale maruz kalmaktadır.⁸ UNICEF’in (2017) araştırmasında 30 ülkede 1 yaşındaki her 10 çocuktan 6’sının düzenli olarak şiddet içeren disiplin cezası aldığı belirtilmiştir.⁹ Benzer şekilde İstanbul Barosu’nun raporuna göre, Türkiye’de mağdur çocuk sayısı 2018-2019 döneminde 5.254 olup her yıl artış göstermektedir. 2014-2019 yılları arasında, ihmal ve istismar mağduru çocuklar için görevlendirilen avukat sayısında %100 oranında bir artış kaydedilmiştir. Bu durum, mağdurların hukuki destek alma ihtiyacının önemli ölçüde arttığını göstermektedir.¹⁰

Çocukluk dönemindeki ihmal ve istismar yaşantıları, bireyin psikososyal gelişimini kısa ve uzun vadede olumsuz etkileyebilmektedir.¹¹ Bu tür deneyimler, uyku ve beslenme düzeni bozuklukları, fiziksel yaralanmalar ve dikkat eksikliği gibi problemlere yol açabilir. Yetişkinlikte ise bu travmatik olaylar; bipolar bozukluk, duygu düzenleme zorlukları, travma sonrası stres bozukluğu, intihar eğilimi, depresyon ve madde bağımlılığı gibi ciddi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Ayrıca fiziksel sağlık açısından organ fonksiyonlarında azalma,

¹ Halis Özerk-Gözde Ece Derebağçe, “Türkiye de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi* 4/7 (2021), 651-655.

² Marcellina Mian-Tilman Fürniss, *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, çev. Gökçe Ergin Rempfler (ABD: World Health Organization, 2006), 7-10; C. Henry Kempe vd., “The Battered-Child Syndrome”, *Child Abuse & Neglect* 9/2 (1985), 143.

³ Bülent Kara vd., “Çocuk İstismarı”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 47/2 (2004), 144; Ebru Turhan vd., “Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 15/9 (2006), 154.

⁴ Committee on Child Abuse and Neglect, “Guidelines for the Evaluation of Sexual Abuse of Children”, *Pediatrics* 87/2 (1991), 186; Yaşar Tıraşçı-Süleyman Gören, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 72.

⁵ National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, ed. Anne C. vd. (Washington: National Academies Press, 2014), 1-6; Oğuz Polat, “Şiddet”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (2017), 20.

⁶ Polat, “Şiddet”, 20.

⁷ Sedat Topçu, *Cinsel İstismar: Çocukların ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Pedofili, Enest, Engellilerin Cinsel İstismarı, İnternet Yoluyla Cinsel İstismar* (Ankara: Phoenix, 2009), 83.

⁸ Marije Stoltenborgh vd., “The Neglect of Child Neglect: A Meta-Analytic Review of the Prevalence of Neglect”, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48/3 (2013), 352.

⁹ United Nations International Children’s Emergency Fund (UNICEF), “Unicef: Şiddet ile Disiplin, Cinsel İstismar ve Cinayetler Tüm Dünyada Milyonlarca Çocuğun Peşini Bırakmıyor” (Erişim 05 Haziran 2022).

¹⁰ İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi (İBÇHM), *Mağdur ve Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin 2014-2019 Raporu* (İstanbul: İstanbul Barosu, 2020), 7-10.

¹¹ Z. Deniz Aktan (ed.), *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları-Tüm Renklerini Kaybetmiş Gökkuşağı Hikayeleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 10.

beslenme alışkanlıklarında bozulma ve üreme organlarında hasar gibi olumsuz etkileri de beraberinde getirebilir.¹² Din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının bireyin dini yaşantısı üzerinde de olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Nitekim bu süreçte bireyler, kendilerini seilmeye değer hissetmeme, dünyanın kötü olduğu inancı gibi olumsuz düşünceler geliştirebilirler. Bu olumsuz inançlar, bireylerin yalnız bırakıldıklarını, cezalandırıldıklarını veya korunmadıklarını düşünmelerine yol açarak, bazılarının Tanrı'yı suçlamayı veya dini yaşantıları terk etmeyi tercih etmelerine neden olabilir.¹³ Örneğin Kane ve arkadaşları (1993) tarafından yapılan araştırmada, ensest mağduru kadınların %27'sinin ailelerinin dini inançlarını tamamen terk ettiği, %33'ünün ise farklı bir kiliseye üye olarak mensup oldukları kiliseden ayrıldıkları gözlemlenmiştir.¹⁴ Benzer şekilde Kosarkova ve arkadaşlarının (2020) araştırmasında, çocuklukta yaşanan ihmal ve istismarın tüm boyutları ile olumsuz dini başa çıkma stratejileri arasında pozitif bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.¹⁵

Yurt dışında ihmal ve istismarın psikososyal yaşam üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar yüz yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Ancak dini yaşam üzerindeki etkilerini ele alan araştırmaların geçmişi yaklaşık elli yıl öncesine dayanmaktadır. Ülkemizde ise çocukluk dönemi ihmal ve istismarı konusunda yapılan çalışmaların geçmişi otuz yıla kadar uzanmaktadır.¹⁶ Ne yazık ki bu yaşantıların özellikle Tanrı ile ilişkileri ve genel olarak dini hayatın diğer boyutlarıyla ilişkisini ele alan araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Mevcut araştırma, Türkiye'de Müslüman bireyler üzerinde gerçekleştirilen kapsamlı bir çalışma olarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvurları üzerindeki etkilerinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolünü ele almayı amaçlamaktadır. Buradan hareketle mevcut çalışmadan elde edilecek verilerin, aile ve toplumun bilinçlendirilmesine, uygun terapi tekniklerinin belirlenmesine ve koruyucu tedbirlerin geliştirilmesine katkı sağlayarak din psikolojisi ve manevi danışmanlık alanlarına önemli katkılar sunması da beklenmektedir.

1.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvuru İlişkisi

"Tanrı" kavramı, kelimenin entelektüel ve zihinsel anlamını ifade ederken, "Tanrı tasavvuru" veya "Tanrı imajı" bireyin psikolojik dünyasında Tanrı'ya dair içsel modellemelerden yola çıkarak oluşturduğu öznel yargıların bütünüdür.¹⁷ Bu bağlamda Tanrı imajı veya tasavvuru, sadece bireyin zihnindeki entelektüel bir çaba değil aynı zamanda kişinin kendisi, ailesi ve çevresiyle kurduğu ilişkiler dahil olmak üzere çeşitli deneyimler ve kaynaklardan gelen anıların Tanrı'ya yansıtılması olarak da ifade edilebilir.¹⁸

¹² American Psychiatric Association (ed.), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-IV* (Washington DC, 1998), 692-686; Martin H. Teicher vd., "The Effects of Childhood Maltreatment on Brain Structure, Function and Connectivity", *Nature Reviews Neuroscience* 17/10 (2016), 652-666.

¹³ Nichole A. Murray-Swank-Kenneth I. Pargament, "God, Where Are You?: Evaluating a Spiritually-Integrated Intervention for Sexual Abuse", *Mental Health, Religion & Culture* 8/3 (2005), 202; Duane F. Reinert-Carla E. Edwards, "Attachment Theory, Childhood Mistreatment, and Religiosity", *Psychology of Religion and Spirituality* 1 (2009), 30-32; Ketan Tailor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life: Challenges of Theory and Method", *Journal of Child Sexual Abuse* 23/8 (2014), 865-884.

¹⁴ Donna Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse: An Exploratory Study in an Underresearched Area", *Journal of Psychology and Theology* 21/3 (1993), 234-236.

¹⁵ Alice Kosarkova vd., "Anxiety and Avoidance in Adults and Childhood Trauma Are Associated with Negative Religious Coping", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/14 (2020), 5--6.

¹⁶ Elif Bakır-Sevgisun Kapucu, "Çocuk İhmal ve İstismarının Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Yansımaları: Bir Literatür İncelemesi", *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 18.

¹⁷ Richard Thomas Lawrence, *The God Image Inventory: The Development, Validation and Standardization of a Psychometric Instrument for Research, Pastoral and Clinical Use in Measuring the Image of God* (Ann Arbor, United States: The Catholic University of America, Ph.D., 1991), 5-13; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 19-20.

¹⁸ Richard T. Lawrence, "Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales", *Journal of Psychology and Theology* 25/2 (1997), 214; Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 54.

Literatüre bakıldığında bireyde Tanrı tasavvurunun oluşumunu açıklamaya yönelik birçok kuramın bulunduğu görülmektedir. Bu kuramlar incelendiğinde bilişsel ve ilişkisel olarak iki farklı kategoride sınıflandırıldıkları dikkat çekmektedir. İlişkisel kuramlara göre, bireyin doğumdan itibaren diğer insanlarla kurduğu ilişkiler Tanrı tasavvurunun oluşumunda belirleyici rol oynar. Buna göre Tanrı tasavvurunun oluşumunu ilişkisel kuramlar bağlamında açıklamaya çalışan yaklaşımlara bakıldığında bunlar arasında Freud'un Psikanalitik Kuramı, Nesne İlişkileri Kuramı ve Bağlanma Kuramı gibi teoriler göze çarpmaktadır.¹⁹ Nitekim Psikanalitik Kuramın kurucusu olan Freud'a göre, Tanrı tasavvurunun oluşumunda geçmişteki totemik hikayelerin yanı sıra çocukluk anılarının da önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Ona göre ayrıca bireyin Tanrı tasavvuru, ödipal dönem sonrası babanın idealize yüceltilmiş bir yansımasıdır.²⁰

Bağlanma Kuramına göre erken dönemde çocuğa bakım sağlayan kişilerle kurulan bağ, bireyin dünyayı ve çevresini anlamlandırmasında ve içsel modeller oluşturmasında önemli bir rol oynar. Bu içsel modeller hem olumlu hem de olumsuz unsurlar içerebilir.²¹ Bakım verenlerin, çocuğun sevgi, ilgi, şefkat, yeme, içme ve barınma gibi duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması durumunda, çocuk kendini değerli hissedebilir ve diğer insanları güvenilir olarak algılayabilir. Ancak bu ihtiyaçlar karşılanmazsa, birey kendini değersiz ve başkalarını güvenilmez olarak görme eğiliminde olabilir. Kirkpatrick, bu içsel modellerin yalnızca yetişkinlikteki sosyal ilişkilerle değil, aynı zamanda Tanrı ile olan ilişkilere de yansyabileceğini dile getirmektedir. Bunun yanı sıra Kirkpatrick'e göre bu yansıma iki şekilde gerçekleşebilir: İlişki ve telafi hipotezi. İlişki hipotezine göre, güvenli bağlanma yaşayan bireyler, kendilerini değerli ve insanları güvenilir buldukları için Tanrı'yı da sevgi dolu, koruyucu ve güçlü olarak tasavvur ederler. Benzer şekilde, örseleyici çocukluk anılarına sahip olan bireylerin dünyayı tehlikeli, kendilerini değersiz ve insanları güvenilmez görmeleri nedeniyle Tanrı'yı da olumsuz özelliklerle tasavvur etmeleri beklenir. Telafi hipotezine göre ise, sağlıklı bağlanma kuramayan bireyler, eksik kalan duygusal ihtiyaçlarını Tanrı ile güvenli bir bağ kurarak telafi etmeye çalışması beklenmektedir.²²

Tanrı tasavvuru üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırma sonuçlarının, Bağlanma Kuramının yanı sıra Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) Kuramının öne sürdüğü bozulmuş şemaların bir yansıması olan bilişsel çarpıtmalarla da ilişkilendirildiği görülmektedir. Temel inançlar ya da çekirdek inançlar olarak da adlandırılan şema kavramı, bireyin erken dönemdeki sosyal çevresiyle olan etkileşimlerine dayanarak oluşturduğu temel yargılar olarak tanımlanabilir. BDT Kuramına göre, şemalar aynı zamanda bireyin günlük yaşamındaki olayları, durumları veya deneyimleri değerlendirme sürecinde önemli bir rol oynayan bilişsel modellerdir.²³ Travma teorisyenlerine göre, insanlar şemalarını değiştirmeye karşı genellikle dirençli olsa da bazı örseleyici yaşantılar, bu şemaların dönüşümüne yol açabilir. Bu bağlamda McIntosh'a göre yeni deneyimler ve bilgiler, mevcut şemalara uyacak şekilde ya onlara entegre edilir ya da bu şemalar yeni duruma göre değiştirilir.²⁴ Çocukluk dönemi ihmal ve istismar deneyimlerinin, yetişkinlikteki Tanrı tasavvuru üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde; Janoff-Bullman, erken dönemdeki

¹⁹ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 15.

²⁰ Sigmund Freud, "Some Reflections on Schoolboy Psychology", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (1914), 242-243.

²¹ John Bowlby, *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger* (New York: Basic Books, 1973), 10-23; John Bowlby, *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development* (New York: Basic Books, 1988), 77-97; Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 125-139.

²² Lee A. Kirkpatrick-Philip R. Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", *Personality and Social Psychology Bulletin* 18/3 (1992), 270-272.

²³ Aaron T. Beck vd., *Cognitive Therapy of Personality Disorders* (New York: Guilford Press, 2004), 173-180.

²⁴ Daniel N. McIntosh, "Religion-as-Schema, with Implications for the Relation Between Religion and Coping", *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (1995), 1-16.

travmatik yaşantıların, güçlü dini şemalara sahip (Tanrı'yı koruyucu, merhametli vb. olarak gören) bireylerin bilişsel yapısında çarpıtmalar veya değişiklikler yaratabileceğini belirtmiştir. Nitekim ihmal ve istismar gibi örseleyici yaşantılarla karşılaşan kişi, bilişsel yapılarında oluşan çelişkilerle başa çıkmak için iki temel değerlendirme stratejisi benimseyebilir. İlkinde kişi, yaşadığı olayları mevcut bilişsel kalıplarına uygun şekilde değerlendirmeye çalışır; yani daha önce geliştirdiği şemaları kullanarak durumu anlamlandırır. Örneğin travmatik bir olayı bir imtihan olarak görebilir, Tanrı'nın yardım edeceğine inanabilir ya da olayların Tanrı'nın kontrolünde olmadığını düşünerek bilişsel şemalarını koruyabilir. Şema değişimi olarak bilinen ikinci durumda ise birey, Tanrı'nın sevgi dolu, merhametli, koruyucu ve her şeye gücü yeten bir varlık olmadığına kanaat getirebilir ve yeni bir bilişsel şema oluşturabilir ya da mevcut olumlu Tanrı inancına dair şemasını tamamen terk edebilir.²⁵ Sonuç olarak birey, ya mevcut inanç sistemini zorlayarak uyum sağlamaya çalışır ya da travmatik deneyimlerle tetiklenen çarpıtılmış bilişsel şemalarla Tanrı'ya dair olumsuz ya da tutarsız düşünceler geliştirebilir.

İhmal ve istismar ile dini yaşantı ve Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında, sonuçların büyük bir çoğunluğunun, Kirkpatrick'in Bağlanma Kuramındaki ilişkisellik hipotezi ile BDT teorisyenlerinin öne sürdüğü şema değişimi varsayımı ile uyumlu sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür.²⁶ Bunun yanı sıra istismar deneyimleri ve olumsuz Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, travmaların ardından bireylerin benlik algısının zedelendiği, öz güven kaybı, utanç, kötümserlik, kaygı ve umutsuzluk gibi duyguların ortaya çıktığı; insan ilişkilerinde ciddi güven ve bağlanma problemleri yaşandığı ve tüm bu olumsuzlukların Tanrı tasavvuruna yansıdığı belirlenmiştir.²⁷ Nitekim çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi inceleyen sekiz çalışmayı meta-analitik yöntemle değerlendiren Tailor ve arkadaşlarının (2010) bulguları, diğer çalışmaları destekler niteliktedir. Buna göre yapılan araştırmada sekiz çalışmanın altısında dini yaşantıda gerileme ve olumsuz Tanrı tasavvurları tespit edilmiştir.²⁸

Olumsuz Tanrı tasavvuru oluşumunda ihmal ve istismar deneyimlerinin ardından gelişen olumsuz benlik, insanlar ve yaşam algısının yanı sıra olayın şiddeti, süresi, tekrarı, travma sonrası alınan sosyal destek ve failin kimliği gibi faktörler önemli rol oynamaktadır. Araştırmalar, failin anne, baba veya din adamları olduğu durumlarda, bireyin dini yaşantısı ve Tanrı tasavvurunun daha ciddi şekilde etkilendiğini göstermektedir. Nitekim güvendiği kişilerden gelen bu tür olumsuz deneyimler, bireyin zihninde güven algısının tamamen yıkılmasına ve Tanrı'ya olan güveninin sarsılmasına neden olabilir.²⁹ Rossetti (1993) tarafından yapılan çalışma, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Katolik Kilisesi, din adamları ve Tanrı'ya karşı olan güven üzerindeki etkilerini incelediği çalışma buna örnek verilebilir. Buna göre yapılan araştırmada, din

²⁵ Ronnie Janoff-Bulman, "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct", *Social Cognition* 7/2 (1989), 113-136; McIntosh, "Religion-as-Schema", 3-10.

²⁶ Jonathan C. Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences", *Child Abuse & Neglect* 80 (2018), 282.

²⁷ Alice Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image: Does Religiosity Make a Difference?", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/23 (2020), 8-9; Syed M. Shah vd., "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirates and Relationship with Low Self-Esteem and Symptoms of Depression", *International Review of Psychiatry* 33/3 (2021), 331-332; Jungmeen Kim-Dante Cicchetti, "Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms Among Maltreated and Nonmaltreated Children", *Child Development* 77/3 (2006), 628-633.

²⁸ Tailor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life", 872.

²⁹ Donald F. Walker vd., "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse: A Review and Synthesis", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 1/2 (2009), 132-137.

adamlarından istismar gören bireylerin, diğerlerine kıyasla din adamlarına ve Tanrı'ya karşı daha az güven duyduklarını ve daha fazla olumsuz algılara sahip oldukları tespit edilmiştir.³⁰

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni ve Modeli

Araştırma modeli, mevcut araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin ekonomik ve uygun şekilde toplanıp analiz edilmesini sağlayan koşulları düzenler. Bu doğrultuda araştırmada ilişkisel tarama modelini benimseyen nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu model, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve seviyesini belirlemeyi amaçlar. Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak, araştırmanın temel problemini çocuklukta meydana gelen ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemindeki bireylerin Tanrı tasavvurlarında bilişsel çarpıtmaların herhangi bir aracı rolü var mıdır? Sorusu oluşturmaktadır.³¹

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

H₁. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

H₂. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₃. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile bilişsel çarpıtma puanları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₄. Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

H₅. Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₆. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H₇. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın ideal evreni, Türkiye'deki 18-65 yaş arasındaki tüm yetişkinlerdir. Gerçekçi evren ise Türkiye'nin 7 farklı bölgesindeki 7 üniversitede öğrenim gören öğrenciler ve çalışan personelden oluşmaktadır. Bunlar sırası ile: Boğaziçi, İzmir 9 Eylül, Hacettepe, Ordu, Erzurum Atatürk, Gaziantep ve Akdeniz Üniversiteleridir. Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu üniversiteler, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerini temsil etmeleri ve demografik çeşitlilik sağlamaları nedeniyle tercih edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarının Türkiye genelindeki yetişkin nüfusunu daha iyi yansıtması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında uzmanlar tarafından hata payları dikkate alınarak hazır tablolardan yararlanılmıştır. Örneğin Altunışık vd. (2012)'nin çalışmasında, 100 milyonluk bir evren için $\pm 0,005$ hata payıyla gerekli evren büyüklüğünün 384 kişi olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, araştırmada yer alan toplam 681 katılımcı, evreni temsil edecek yeterli bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir.³² Buna göre araştırma katılımcılarıyla ilgili bilgiler şu şekildedir: Örnekleme

³⁰ Stephen J. Rossetti, "The Impact of Child Sexual Abuse on Attitudes Toward God and the Catholic Church", *Child Abuse&Neglect* 19/12 (1995), 1476-1477.

³¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 81-83.

³² Recai Coşkun vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012), 137-138.

grubunun yaş ortalaması 27,17 olup, standart sapması 7,81'dir. Katılımcıların yaş dağılımı minimum 18, maksimum 55 olarak belirlenmiştir. Cinsiyet dağılımına göre %63,9'u kadın, %36,1'i erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Medeni durum açısından %71,5'i bekar, %21,9'u evli, %6,6'sı boşanmıştır. Katılımcıların tamamı anne-baba tutumlarını değerlendirmiş olup, bunların %43'ü 'sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşımı', %29,8'i 'otoriter ve baskıcı yaklaşımı', %13,8'i 'aşırı derecede koruyucu yaklaşımı', %13,4'ü ise 'ilgisiz yaklaşımı' benimsemiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği, Bernstein ve arkadaşları tarafından (1994) geliştirilmiş ve çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutlarını kapsayan 70 maddelik bir ölçektir. Araştırmada kullanılan ölçek, 2003 yılında aynı ekip tarafından kısaltılmış ve 28 maddeye indirgenmiştir. Bu kısa formda, her bir alt boyut (duygusal istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal) için beş madde, inkâr/minimizasyon için üç madde yer almaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması, Şar (2012) tarafından 131 katılımcı üzerinde yapılmış ve yüksek güvenilirlik değerleri (Cronbach alpha 0.93; Test Tekrar Test korelasyon katsayısı 0.90, $p < 0.001$) elde edilmiştir. İç tutarlılık katsayıları, duygusal istismar için 0.84-0.89, fiziksel istismar için 0.81-0.86, cinsel istismar için 0.92-0.95, duygusal ihmal için 0.85-0.91 ve fiziksel ihmal için 0.61-0.78 aralığındadır.³³

2.4.2. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği

İlk olarak John Briere (2000) tarafından geliştirilen Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği, Yavuzer ve Ağır (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Türkçe ve İngilizce formlar arasındaki ilişki katsayısı 0.73 olarak bulunmuştur. Ölçek, fonksiyonel olmayan 40 ifadeden oluşan 5 alt boyut içerir: Olumsuz Benlik Algısı, Umutsuzluk, Yaşamı Tehlikeli Görme, Çaresizlik ve Kendini Suçlama. Her alt boyut, 8 madde ile değerlendirilir. Test tekrar test güvenilirlik katsayıları 0.70-0.88 arasında değişir ve toplam güvenilirlik katsayısı 0.96 olarak belirlenmiştir. Likert tipi ölçek, 1-5 arasında puanlandırılır ve 40-200 arası puanlar elde edilir. Yüksek puanlar bilişsel çarpıtma düzeyinin yüksek olduğunu gösterir.³⁴

2.4.3. Tanrı Tasavvuru Ölçeği

Güler (2007) tarafından 535 katılımcı üzerinde geliştirilen ölçek, olumlu ve olumsuz Tanrı algısı şeklinde iki alt boyuta sahiptir. "Sevgi Yönelimli Tanrı Tasavvuru" (affedici, şefkatli, güvenilir) ve "Korku Yönelimli Tanrı Tasavvuru" (cezalandıran, uzak, korkutucu) olarak ikiye ayrılmaktadır. Toplam 22 maddeden oluşan ölçekte, 1-5 arası puanlama (Bana Hiç Uygun Değil-Bana Tamamen Uygun) kullanılır. Sevgi ifadeleri (1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 22) düz, korku ifadeleri (2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21) ters puanlanır. En yüksek puan 110, en düşük puan 22'dir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.83 olarak belirlenmiştir.³⁵

2.5. İşlem

Araştırma verileri, 29 Nisan-30 Temmuz 2023 tarihleri arasında 100 soruluk çevrimiçi bir anket formuyla toplanmıştır. Çevrimiçi anketler, katılımcıların anketi kendi zamanlarında doldurmalarına olanak tanıyarak daha dikkatli ve doğru yanıtlar vermelerini sağlar. Ayrıca, ihmal ve istismar gibi hassas konularda isim verilmemesi, katılımcıların kendilerini daha güvende

³³ Vedat Şar vd., "Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği", *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi* 32/4 (2012), 1054-1063.

³⁴ Meral Sert Ağır-Haluk Yavuzer, "Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi* 12/26 (2018), 175-198.

³⁵ Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133.

hissetmelerine ve bu nedenle daha dürüst cevaplar vermelerine katkıda bulunması nedeniyle tercih edilmiştir. Anket formu, uzman psikolog ve akademisyenlerin geri bildirimleriyle oluşturulmuş ve Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan alınan izinlerle (12.04.2023-317961 sayılı belge) katılımcılara yönlendirilmiştir.

Katılımcılara araştırmanın amacı ve önemi açıklanmış, katılımın gönüllülük esasına dayandığı vurgulanmıştır. Anketin tamamlanması ortalama 20-25 dakika sürmüştür ve toplamda 690 kişi katılmıştır. Sistematiğe veya çelişkili cevaplar veren 9 kişinin verileri çıkarılarak analiz için 681 kişilik bir veri seti oluşturulmuştur. Veriler, IBM SPSS ve AMOS paket programları kullanılarak analiz edilmiş, ölçeklerin güvenilirlik ve normallik varsayımı kontrolleri yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda veri toplama araçları olan ölçeklerin tüm alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde iç tutarlılığa ve güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırma verilerinin normal bir dağılım sergilediği ve ölçeklerin gerekli geçerlilik katsayılarına sahip oldukları görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmada yapısal eşitlik modellemesi, iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada doğrulayıcı faktör analizi ile uyum iyiliği değerleri test edilmiş, varsayımların karşılandığı görülmüştür. İkinci aşamada ise çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanları bağımsız, Tanrı tasavvuru puanları bağımlı, bilişsel çarpıtma ise aracı değişken olarak yapısal model ile test edilmiştir.

3.1. Bulgular

3.1.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar, Bilişsel Çarpıtmalar ve Tanrı Tasavvuru Alt Boyutlar Düzeyinde Korelasyon Analizi

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi

	OB	KS	Ç	U	YTG	CİST	FİST	DİST	DİH	FİH	OTT	OTTD
OB	1											
KS	,869**	1										
Ç	,795**	,820**	1									
U	,765**	,765**	,884**	1								
YTG	,836**	,829**	,820**	,820**	1							
Cİ	,526**	,433**	,431**	,415**	,534**	1						
FİST	,580**	,500**	,479**	,467**	,588**	,523**	1					
DİST	,692**	,598**	,564**	,554**	,682**	,563**	,716**	1				
DİH	,648**	,560**	,551**	,542**	,635**	,558**	,688**	,840**	1			
FİH	,554**	,467**	,455**	,463**	,555**	,538**	,655**	,729**	,830**	1		
OTT	-,602**	-,478**	-,522**	-,569**	-,601**	-,578**	-,593**	-,606**	-,623**	-,600**	1	
OTTD	,714**	,621**	,652**	,654**	,728**	,641**	,654**	,691**	,661**	,618**	-,811**	1

*p<.05, **p<.01, ***p<.001 düzeyinde anlamlı. **OB**: Olumsuz Benlik, **KS**: Kendini Suçlama, **Ç**: Çaresizlik, **U**: Umutsuzluk, **YTG**: Yaşamı Tehlikeli Görme, **CİST**: Cinsel İstismar, **FİST**: Fiziksel İstismar, **DİST**: Duygusal İstismar, **DİH**: Duygusal İhmal, **FİH**: Fiziksel İhmal, **OTT**: Olumlu Tanrı Tasavvuru, **OTTD**: Olumsuz Tanrı Tasavvuru

Araştırmada bulunan değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları, Tablo 1'de gösterilmiştir. İhmal ve istismar ile Tanrı Tasavvuru alt boyutları arasında en yüksek ilişkiler sırasıyla şöyledir: Duygusal İstismar ile Olumsuz Tanrı Tasavvuru ($r = 0,691$, $p < .01$), Duygusal İhmal ile Olumsuz Tanrı Tasavvuru ($r = 0,661$, $p < .01$), Fiziksel İstismar ile Olumsuz Tanrı Tasavvuru ($r = 0,654$, $p < .01$), Cinsel İstismar ile Olumsuz Tanrı Tasavvuru ($r = 0,641$, $p < .01$). Bu ilişkiler, araştırma sonuçlarında bilişsel çarpıtma ile Tanrı Tasavvuru ölçekleri arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir.

3.1.2. Değişkenlere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonuçları

Tablo 2. Ölçüm Araçlarının Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçüm Araçları	χ^2/sd	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	CMIN	DF
İhmal ve İstismar	4,297	0,935	0,852	0,818	0,079	1386,678	265,p<0,001
Bilişsel Çarpıtma	3,768	0,908	0,792	0,767	0,069	3115,642	230,p<0,001
Tanrı Tasavvuru	4,893	0,936	0,824	0,786	0,095	1490,026	208,p<0,001

Çalışmada yer alan ölçüm araçlarının doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Model uyum iyiliği değerlerine bakıldığında, ihmal ve istismar, bilişsel çarpıtma ve Tanrı tasavvuru ölçeklerinin kabul edilebilir seviyede uyum iyiliği değerlerine sahip oldukları belirlenmiştir.

3.1.3. Aracılık Analizleri

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmanın aracı etkisini belirlemek amacıyla Baron ve Kenny’nin (1986) üç aşamalı regresyon modeli kullanılmıştır.³⁶

Tablo 3. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri

Yordayıcı	Model1: Bilişsel Çarpıtma			Model2: Olumlu Tanrı Tasavvuru			Model3: Olumlu Tanrı Tasavvuru		
	β	SE	P	B	SE	p	β	SE	p
ÇDİİ	0,73	0,02	<0,001	-0,758	0,08	<0,001	-0,637	0,06	<0,001
Bilişsel Çarpıtma							-0,17	0,128	<0,001

Model 1’de, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının (ÇDİİ) bilişsel çarpıtmalar (BÇ) üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=0,73$; $p<0,001$) tespit edilmiştir. Model 2’de, ÇDİİ’nin olumlu Tanrı tasavvuru (OTT) üzerindeki toplam etkisinin negatif ve anlamlı olduğu ($\beta=-0,758$; $p<0,001$) görülmüştür. Model 3’te ÇDİİ ve BÇ’nin OTT üzerindeki etkileri incelenmiş; BÇ’nin OTT üzerindeki negatif ve anlamlı etkisi ($\beta=-0,17$; $p<0,001$) ve ÇDİİ’nin OTT üzerindeki doğrudan negatif ve anlamlı etkisi ($\beta=-0,637$; $p<0,001$) doğrulanmıştır.

Tablo 4. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları

Bilişsel Çarpıtmanın Modele Eklenmesiyle Oluşan Aracılık Etki Değerleri	B	Ss	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
ÇDİİ’nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Toplam Etkisi	-0,758	0,08	-0,821	-0,686
ÇDİİ’nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Doğrudan Etkisi	-0,637	0,06	-0,807	-0,490
ÇDİİ’nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Dolaylı Etkisi	-0,121	0,012	-0,217	-0,01
ÇDİİ -- > BÇ -- > OTT				

ÇDİİ puanları ile OTT puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracılık etkisinin sağlanabilmesi için güven aralıklarının sıfır içermemesi gerekmektedir. Toplam etkinin güven aralıkları -0,821 ile -0,686, doğrudan etkinin güven aralıkları -0,807 ile -0,490, ve dolaylı etkinin güven aralıkları -0,217 ile -0,01 olarak bulunmuştur. Bu nedenle, güven aralıklarının sıfır içermemesi ve üç aşamalı regresyon analizi varsayımının karşılanmış olması, BÇ puanlarının ÇDİİ ve OTT puanları

³⁶ Reuben M. Baron-David A. Kenny, “The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations”, *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1177.

arasındaki ilişkide aracı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($\gamma = -0,121$, $S_s = 0,012$, %95 CI [-0,217, -0,01]).

Tablo 5. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri

Yordayıcı	Model1: Bilişsel Çarpıtma			Model2: Olumsuz Tanrı Tasavvuru			Model3: Olumsuz Tanrı Tasavvuru		
	B	SE	p	β	SE	p	β	SE	p
ÇDİİ Bilişsel Çarpıtma	0,73	0,02	<0,001	0,842	0,02	<0,001	0,663	0,07	<0,001
							0,25	0,080	<0,001

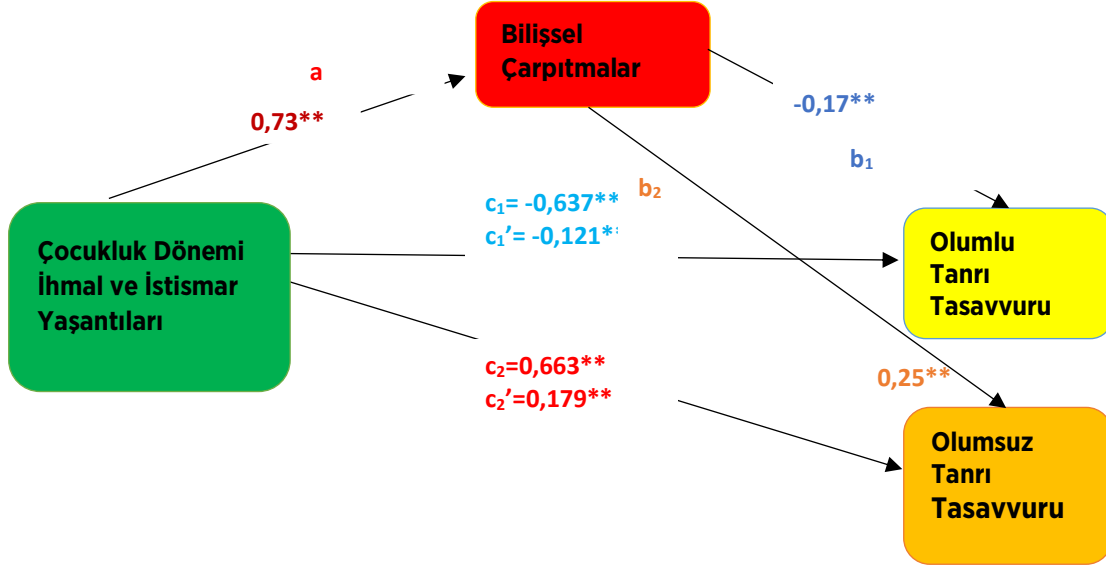
Model 1'de ÇDİİ puanlarının, bilişsel çarpıtma (BÇ) puanları üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur ($\beta=0,73$; $p<0,001$). Model 2'de ÇDİİ puanlarının, olumsuz Tanrı tasavvuru (OTTD) üzerindeki toplam etkisi pozitif ve anlamlıdır ($\beta=0,842$; $p<0,001$). Model 3'te ÇDİİ ve BÇ puanlarının, OTTD üzerindeki birlikte etkisi incelenmiş; BÇ'nin OTTD üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=0,25$; $p<0,001$) ve ÇDİİ'nin OTTD üzerindeki doğrudan pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=0,663$; $p<0,001$) doğrulanmıştır.

Tablo 6. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları

Bilişsel Çarpıtmanın Modele Eklenmesiyle Oluşan Aracılık Etki Değerleri	B	Ss	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
ÇDİİ'nin Olumsuz Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Toplam Etkisi	0,842	0,02	0,786	0,895
ÇDİİ'nin Olumsuz Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Doğrudan Etkisi	0,663	0,07	0,539	0,831
ÇDİİ'nin Olumsuz Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Dolaylı Etkisi	0,179	0,05	0,068	0,263
ÇDİİ -- > BÇ -- > OTT				

ÇDİİ puanları ile OTTD puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracılık etkisinin güven aralıklarının sıfır içermemesi gerekmektedir. Toplam etkinin güven aralıkları 0,786-0,895, doğrudan etkinin güven aralıkları 0,539-0,831 ve dolaylı etkinin güven aralıkları 0,068-0,263 olarak belirlenmiştir. Güven aralıklarının sıfır içermemesi ve üç aşamalı regresyon analizi varsayımının karşılanmış olması, BÇ puanlarının ÇDİİ ve OTTD puanları arasındaki ilişkide aracı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($\gamma = 0,179$, $S_s = 0,005$, %95 CI [0,068, 0,263]). Bu bulgular, çocukluk çağı ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkin bireylerin Tanrı tasavvurları üzerinde bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğunu göstermektedir. Buraya kadar aktarmış olduğumuz analiz sonuçları şekil 3.1. üzerinde detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının, Tanrı Tasavvurları Üzerinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü

c₁: ÇDİİ, OTT üzerindeki doğrudan etki

c₁' : ÇDİİ, OTT üzerindeki dolaylı etki

c₂: ÇDİİ, OTTD üzerindeki doğrudan etki

c₂' : ÇDİİ, OTTD üzerindeki dolaylı etki

3.2. Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde araştırma bulguları; amaç ve hipotezler doğrultusunda ve literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle bağımsız değişkenler ile çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, bilişsel çarpıtma düzeyleri ve Tanrı tasavvurları ile ilgili bulgular değerlendirilmiştir.

3.2.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Analiz sonuçları, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının olumsuz Tanrı tasavvurlarıyla pozitif, olumlu Tanrı tasavvurlarıyla ise negatif yönde anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Bk. Tablo 1). Bu bulgular, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkiyi öngören hipotezleri (Bk. H₁, H₂) desteklemektedir.

Elde edilen sonuçlar, alan yazındaki diğer araştırmalarla da uyumludur.³⁷ Örneğin Kam'ın (2018) araştırması da çocuklukta ihmal ve istismara uğramış kişilerin Tanrı'yı daha acımasız ve merhametsiz olarak görme olasılığının yüksek olduğunu göstermiştir.³⁸ Benzer şekilde Kosarkova ve arkadaşlarının (2020) 1800 kişiyle yaptığı araştırmada da, çocuklukta ihmal ve istismar yaşamış katılımcıların Tanrı'yı mutlak güç olarak tanımlama oranı daha düşük, eleştirel olarak tanımlama oranı ise daha yüksek bulunmuştur. Çalışmada ayrıca ihmal ve istismar mağduru olan katılımcıların Tanrı'yı sevgi dolu, bağışlayıcı, babacan veya adil olarak

³⁷ Taylor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life", 865-884; Rossetti, "The Impact of Child Sexual Abuse", 1469-1480; Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems", 277-280; Alex Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality: Rejecting God the Father Because of Abusive Fathers?", *Journal for the Scientific Study of Religion* 44/3 (2005), 349-355.

³⁸ Christopher Kam, "Integrating Divine Attachment Theory and the Enneagram to Help Clients of Abuse Heal in Their Images of Self, Others, and God", *Pastoral Psychology* 67/4 (2018), 341-355.

tanımlamaktan kaçındıkları, daha çok eleştirel ve kızgın terimlerle ifade ettikleri de gözlenmiştir.³⁹

Elde edilen araştırma sonuçları çeşitli açılardan değerlendirilebilir. İlk olarak Bağlanma Kuramına göre erken dönemde bakım veren kişilerle kurulan bağ, bireyin dünyayı ve çevresini anlamlandırmasında kritik bir rol oynayabilir ve içsel modeller oluşturabilir. Bu modeller hem olumlu hem de olumsuz öğeler içerebilir. Sevgi, ilgi, şefkat ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşılanan bireyler kendilerini değerli ve başkalarını güvenilir görme eğilimindedir. Aksi durumda ise birey, kendini değersiz ve başkalarını güvenilmez olarak algılayabilir. Kirkpatrick, bu içsel modellerin yetişkinlikteki sosyal ilişkiler ve Tanrı ile olan ilişkide de yansıma bulabileceğini dile getirmektedir. Buna göre daha önce de ifade edildiği üzere ilişkisel hipoteze göre güvenli bağlanma yaşayan birey Tanrı'yı sevgi dolu ve koruyucu olarak görürken; olumsuz içsel modellemelere sahip olan kişilerin ise Tanrı'ya karşı negatif tutum veya tavır içerisinde olmaları beklenmektedir. Telafi hipotezine göre ise güvenli bağlanma oluşturamayan birey, Tanrı ile güvenli bir bağ kurarak eksik duygularını telafi etmeye çalışabilir. Araştırmalar, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, Kirkpatrick'in ilişkisel tezine paralel olarak Tanrı tasavvurunu olumsuz etkilediğini göstermektedir.⁴⁰ Mevcut çalışmada da buna benzer bir durum ortaya çıkmış olabilir. Buna göre sonuç olarak ihmal ve istismar yaşantıları bireyin güvenli bağlanma süreçlerine ve içsel modellerine zarar vererek Tanrı ile olan ilişkiyi olumsuz etkilemiş olabilir.

Çocukluk döneminde ihmal ve istismar yaşamış bireylerin olumsuz Tanrı tasavvurlarına sahip olmalarında bağlanma faktörünün yanı sıra başka etmenler de etkili olmuş olabilir. Örneğin failin, kişinin güvendiği biri olması, olayın tekrarlanma sıklığı, yaşandığı yaş ve failin dini bir kurumla ilişkili olması, Tanrı tasavvurlarını şekillendirebilir. Ayrıca ihmal ve istismara uğrayan kişi, travmatik deneyimlerinde etkili olan güçlü ve otoriter baba figürünü de Tanrı ile ilişkilendirebilir.⁴¹ Bu durumda birey, Tanrı'yı babasına benzer şekilde algılayarak ona karşı kızgınlık besleyebilir. Bu çalışmada da benzer şekilde katılımcıların zihninde istismar yaşantısı, fail ve eril bir Tanrı tasavvuru arasında bağlantı kurulmuş olabilir. Tanrı'yı güçlü ve otoriter bir figür olarak algılayan katılımcılar, onu kendilerine zarar veren kişiyle ilişkilendirmiş olabilirler.⁴² Olay sırasında Tanrı'nın müdahalede bulunmadığı düşüncesi, mağdurlarda ihanete uğramışlık hissi uyandırmış ve Tanrı'yı sevgisiz bir varlık olarak görmelerine yol açmış olabilir.

Son olarak bireyin, zor zamanlarında dini çevresinden destek ve anlayış beklerken bu beklentilerinin karşılanmaması, hatta olayda suçlu hissettirilmesi ve yaşanan olumsuz deneyimin dini kaynaklarla ilişkilendirilmesi (örneğin, "dayak cennetten çıkmadır" vb. ifadeler) kişilerin dini topluluklarından uzaklaşmalarına sebep olabilir. Bu durum, kişinin dini değerlerini sorgulamasına yol açabilir. Kısacası dini cemaatle ilişkilendirilen yalnızlık ve hayal kırıklığı, zamanla bireyin dini inancını terk etmesine veya Tanrı'ya karşı soğuk bir tutum geliştirmesine neden olmuş olabilir.

Araştırmada ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş olmasına rağmen bazı çalışmalarda ihmal ve istismara maruz kalan bireylerin, bu tür deneyimlere sahip olmayanlar kadar olmasa da olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip

³⁹ Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image", 9.

⁴⁰ Wade Rowatt-Lee A. Kirkpatrick, "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/4 (2002), 637-651; Lee A. Kirkpatrick-Phillip R. Shaver, "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/3 (1990), 315-320; Kirkpatrick-Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 270-272.

⁴¹ Diana M. Elliott, "The Impact of Christian Faith on the Prevalence and Sequelae of Sexual Abuse", *Journal of Interpersonal Violence* 9/1 (1994), 95-105.

⁴² Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-231.

olabileceği de belirtilmektedir.⁴³ Mevcut araştırmanın aksine sayıca çok az da olsa ortaya çıkan bu tür araştırma sonuçları farklı açılardan yorumlanabilir. İlk olarak Kirkpatrick'ın ikinci hipotezine göre ihmal ve istismar yaşantıları sonrasında bireyler, sahip oldukları dini inançlarını geleceğe yönelik umut, iyimserlik, sosyal destek ve kontrol hissi elde etmek için bir telafi mekanizması olarak kullanabilirler. Kısacası bu süreçte Tanrı, yıkılan anlam dünyasını yeniden inşa etmede yardımcı bir rol oynayabilir.⁴⁴ Bunun yanı sıra ihmal ve istismar deneyimleri her zaman güvendiği kişiler tarafından olmayabilir. Bazen tanıdık olmayan kişiler de bu tür olumsuz davranışlarda bulunabilir (cinsel istismar gibi). Bu durumda ailenin mağdurun yanında durması ve güvenli bağ kurması, olumsuz Tanrı tasavvurlarının oluşmasını önlemeye yardımcı olabilir. Üçüncü bir açıklama olarak; ihmal ve istismar yaşayan kişiler, insanlara karşı güven sorunu yaşayabilir ve toplumdan izole olabilirler. Ancak bazı durumlarda mağdurlar, başa çıkma yöntemi olarak manevi açıdan güçlü gördükleri kişilere sığınmayı tercih edebilirler. İşte bu gibi durumlarda istismar deneyimlerinin ardından dini toplulukların, mağdurlara destek olması ve onları kınamaması, Tanrı'ya ve dini inançlara olan bağlılığı artırabilir.

3.2.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Araştırma sonuçlarına göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo 1). Analizler sonucunda çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki pozitif yönlü ilişkiye dair bahsi geçen hipotez doğrulanmıştır (Bk. H₃).

Elde edilen bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla da tutarlıdır.⁴⁵ Cox'un (2014) 2498 katılımcıyla yaptığı araştırmada, dört veya daha fazla ihmal/istismara maruz kalan bireylerin, iki veya daha az ihmal/istismar durumu yaşayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde bilişsel çarpıtmalar sergilediği görülmüştür. Özellikle bu bireylerin, kendini suçlama ve insanları güvenilmez ve tehlikeli olarak görme eğilimleri daha yüksektir. Ayrıca cinsel istismar geçmişi olan kişilerin, yaşamı tehlikeli algılama düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.⁴⁶ Whiteman'ın (2019) travma geçmişi olan 971 kişiyle yaptığı çalışmada da benzer şekilde, ihmal ve istismar yaşantıları ile en güçlü ilişkinin olumsuz benlik algısı arasında olduğu tespit edilmiştir.⁴⁷

Mevcut çalışma ve ilgili araştırmalar, çocukluk dönemi ihmal ve istismarın bilişsel çarpıtmalarla pozitif ilişkisinin çeşitli sebeplerine ışık tutmaktadır. İlk olarak tekrarlayan travmatik deneyimler, geleceğe dair umutsuzluğu artırarak bu duyguyu pekiştirebilir. İkinci olarak, yeterli ilgi görmeyen çocuklar, kendilerini değersiz hissedebilir ve olumsuz benlik algısı geliştirebilir. Nitekim sürekli eleştirilen çocuklar da kendi değerini sorgulayarak benzer bir çarpıtma yaşayabilir. Üçüncü olarak, sürekli tekrarlayan ihmal ve istismar, bireyde çaresizlik hissi yaratabilir. Bu durum, bireyin kendini güçsüz hissetmesine ve gelecekte de çaresizlik duygusunu pekiştirmesine yol açabilir. Dördüncü olarak, istismara uğrayan çocuklar, kendilerini kurban olarak görüp suçluluk duygusu

⁴³ Cynthia Doxey vd., "The Influence of Religion on Victims of Childhood Sexual Abuse", *The International Journal for the Psychology of Religion* 7/3 (1997), 179-186.

⁴⁴ Kirkpatrick-Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 270-272.

⁴⁵ Mary McGrath vd., "New Measures of Defensiveness, Empathy, and Cognitive Distortions for Sexual Offenders Against Children", *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 10/1 (1998), 25-36; Henrietta H. Filipas-Sarah E. Ullman, "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame, Posttraumatic Stress Disorder, and Adult Sexual Revictimization", *Journal of Interpersonal Violence* 21/5 (2006), 652-672.

⁴⁶ Keith S. Cox vd., "Prevalence and Correlates of Posttrauma Distorted Beliefs: Evaluating Dsm-5 Ptsd Expanded Cognitive Symptoms in a National Sample", *Journal of Traumatic Stress* 27/3 (2014), 299-306.

⁴⁷ Sarah E. Whiteman vd., "Trauma Type and Suicidal Ideation: The Mediating Effect of Cognitive Distortions", *Traumatology* 25/4 (2019), 262-268.

geliştirebilir. Yetişkinlerin suçlayıcı tutumları bu duyguyu daha da tetikleyebilir. Son olarak ihmal ve istismarın yakın çevreden bir fail tarafından gerçekleşmesi, dünyayı tehditkâr bir yer olarak algılamalarına neden olabilir. Bu algı, bireyin sürekli bir tehlike hissi yaşamasına ve gelecekte de benzer duyguları deneyimleme korkusunu artırabilir. Saymış olduğumuz bütün bu etkenler, mevcut araştırma sonucunun ortaya çıkmasında da etkili olmuş olabilir.

3.2.3. Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Araştırma bulgularına göre bilişsel çarpıtmalar ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif; olumlu Tanrı tasavvurları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Bk. Tablo 1). Yapılan analizler, bilişsel çarpıtmalar ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif; olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ile ilgili hipotezleri desteklemiştir (Bk. H₄, H₅).

Elde edilen bulgular, diğer çalışmalardaki verilerle benzerlik göstermektedir. Örneğin Koç'un (2011) 18-33 yaş arası katılımcılarla yaptığı çalışmada, benlik saygısı ve kişiler arası memnuniyet düzeyi arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru skorlarının yükseldiği, buna karşın olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının azaldığı gözlenmiştir.⁴⁸ Yapıcı (2013) tarafından yapılan çalışmada da öz saygı, umut düzeyi ve Tanrı'nın varlığını derinden hissetme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre katılımcılar, kendilerini Allah'a yakın hissettikçe öz saygı ve umut düzeylerinde de artış görülmüştür.⁴⁹ Benzer şekilde Atlıoğlu'nun (2022) çalışmasında ise bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının da arttığı belirlenmiştir. Ayrıca mevcut çalışma bulguları (Bk. Tablo: 3.1) ile paralel olarak olumsuz Tanrı tasavvurları ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki en yüksek korelasyonun, yaşamı tehlikeli olarak algılama, umutsuzluk, çaresizlik ve olumsuz benlik algısı alt boyutlarında ortaya çıktığı görülmüştür.⁵⁰

Bilişsel çarpıtmalar ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasındaki güçlü ilişki, BDT teorisyenlerinin öne sürdüğü yaşantıları bilişsel şemalarla uyumlu hale getirme ve şema değişimi hipotezlerinin ötesinde çeşitli şekillerde yorumlanabilir. İlk olarak bilişsel çarpıtmalar kişinin, olumsuz düşüncelerine ve deneyimlerine odaklanmasını artırarak, Tanrı'nın olumsuz niteliklerini ve eylemlerini daha fazla dikkate almasına yol açabilir. Örneğin kişi yaşadığı bir başarısızlığı, Tanrı'nın ilgisizliğinin bir kanıtı olarak yorumlayabilir veya olumlu deneyimleri göz ardı ederek Tanrı hakkında olumsuz bir algı geliştirebilir. İkinci olarak bilişsel çarpıtmalar, dini metinleri ve deneyimleri yanlış yorumlamaya neden olabilir, bu da Tanrı'ya dair çarpıtılmış bir imaj oluşturabilir. Örneğin sadece cezalandırma ile ilgili pasajlara odaklanarak Tanrı'yı sadece ceza veren bir varlık olarak görebilir. Son olarak bilişsel çarpıtmalar, kişiler arası ilişkilerde olumsuz etkiler yaratabilir ve bu olumsuzluklar zamanla bireyin Tanrı ile olan ilişkisine de yansiyabilir.

3.2.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkide Bilişsel Çarpıtmaların Aracılık Rolü Analizine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Analiz sonuçlarına göre çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismarın olumsuz Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rol oynadığı belirlenmiştir (Bk. Tablo 6). Ayrıca bu deneyimlerin, olumlu Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde de bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğu gözlemlenmiştir (Bk. Tablo 4). Dolayısıyla çocukluk dönemi

⁴⁸ Ayşe Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 74-77.

⁴⁹ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2013), 274.

⁵⁰ Gülsüm Nur Atlıoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 77-78.

ihmal ve istismar yaşantılarının hem olumlu hem de olumsuz Tanrı tasavvurlarının oluşumunda bilişsel çarpıtmaların aracı rol oynadığı ile ilgili hipotezler desteklenmiştir (Bk. H₆, H₇).

Bu araştırmada elde edilen bulgular, alan yazında yapılan diğer birçok araştırma ile benzerlik göstermektedir. Örneğin, Doxey'in (1997) araştırmasında istismara maruz kalan katılımcıların depresyon, düşük öz saygı ve güven sorunları yaşama eğiliminde daha yüksek oldukları görülmüştür. Ayrıca bu bireylerde ruh sağlığı sorunlarına ek olarak dini yaşamda da bozulmalar gözlenmiştir.⁵¹ Benzer şekilde Gall ve arkadaşlarının (2007) çalışması, çocukluk dönemi cinsel istismar mağduru 101 yetişkin katılımcı üzerinde Tanrı ile ilişki ve depresif ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma, Tanrı'ya yakınlık ve olumlu Tanrı tasavvuru ile depresif semptomların azalması arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan yapısal eşitlik modeline göre iyiliksever bir Tanrı tasavvurunun umut ve özsaygı ile olumlu ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca çaresizlik, kaygı ve umutsuzluk gibi depresif duyguların ise bu ilişkilerde negatif bir aracı rol oynadığı belirtilmiştir. Son olarak bozulmuş şemaların, artmasıyla iyiliksever Tanrı tasavvurunun azaldığı gözlemlenmiştir.⁵² Ter Kuile ve Ehring'in (2014) araştırması da 18 yaş üstü 293 katılımcıyla yürütülmüş ve çocukluk dönemi istismar yaşantıları ile yetişkinlik dönemi dindarlık arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Buna göre çalışmada çoğu katılımcının, cinsel ve duygusal istismara maruz kaldığı belirlenmiştir (n=167). Araştırmada elde edilen bulgular, istismara uğrayan katılımcıların olumsuz dünya algısı ile dini inanç veya faaliyetlerde azalma arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışmada ayrıca istismar yaşantılarına maruz kalan katılımcıların, diğerlerine göre Tanrı tarafından cezalandırılma inancının daha güçlü olduğu da gözlenmiştir.⁵³

Tanrı tasavvuru üzerine yapılan araştırmalar, bireyin erken dönemdeki sosyal etkileşimlerden oluşturduğu temel inançlar veya şemaların, günlük yaşam olaylarını değerlendirme sürecinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.⁵⁴ BDT Kuramı'na göre, travmatik olaylar, temel inançları zedeleyerek bireyin bilişsel yapısındaki çarpıtmaların artmasına yol açabilir.⁵⁵ Dahası bu durum, bireyin yaşadığı olayları mevcut bilişsel kalıplarına uygun bir şekilde değerlendirmeye çalışmasına ya da önceki inançlarıyla uyumadığını fark ederek yeni bir bilişsel model (şema değişimi) oluşturmasına neden olabilir.⁵⁶ Bu süreçler, bilişsel çarpıtmaları yoğun olan bireylerde olumsuz Tanrı tasavvurlarının gelişmesini tetikleyebilir. Bu durum, bireyin Tanrı'yı olumsuz niteliklerle ilişkilendirmesine ve dini inançlarını sorgulamasına yol açabilir.⁵⁷ Nitekim Hökelekli'nin (1996) de belirttiği üzere, bireyin bilişsel yapısında Allah, merhametli ve koruyucu bir varlık olarak yer alıyorsa, ihmal ve istismar gibi çaresizlik anlarında yapılan yardım taleplerinin cevapsız kalması, bireyde hayal kırıklığı ve hatta isyana neden olabilir.⁵⁸

Küçük yaşta ihmal ve istismara maruz kalan bir kişi, yaşamını kontrol edemediğini hissedebilir. Bu durum, Tanrı'nın da yaşam üzerindeki gücünü sorgulamasına neden olabilir. İlk başlarda Tanrı'nın müdahale edeceğine inanan kişi, süregelen acılar karşısında bu inancını kaybederek

⁵¹ Doxey vd., "The Influence of Religion on Victims of Childhood", 179-186.

⁵² Terry Lynn Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/1 (2007), 101-107.

⁵³ Hagar Ter Kuile-Thomas Ehring, "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma: Trauma, Religiosity, and Posttraumatic Stress Disorder", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 6 (2014), 353-360.

⁵⁴ Hızır Hacikeleşoğlu, "Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (2023), 73-80.

⁵⁵ Beck vd., *Cognitive Therapy of Personality Disorders*, 173-180.

⁵⁶ McIntosh, "Religion-as-Schema", 1-16.

⁵⁷ Janoff-Bulman, "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events", 113-136; McIntosh, "Religion-as-Schema", 3-10.

⁵⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 222-223.

öfke ve çaresizlik duygularıyla karşılaşabilir. Nitekim mevcut analizler de (Bk. Tablo 1) ihmal ve istismar yaşantılarının artmasıyla birlikte çaresizlik ve umutsuzluk düzeylerinin yükseldiğini ve bu durumun, olumsuz Tanrı tasavvuru ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

İhmal ve istismar, çocuklarda utanç, suçluluk ve yetersizlik duygularının artmasına yol açabilir. Bu duygular, benlik saygısının azalmasına ve çocukların kendilerini değersiz hissetmelerine neden olabilir.⁵⁹ Örneğin babası tarafından terk edilen bir çocuk, kendisini sevilmeyen ve değersiz bir birey olarak algılayabilir. Bu algı, çocuğun Tanrı'nın da kendisini sevmediğine ve değer vermediğine inanmasına neden olabilir. Araştırmada da buna benzer bir durum meydana gelmiş olabilir. Nitekim yapılan analizlerde ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça katılımcıların olumsuz benlik algısı skorlarının yükseldiği gözlenmiştir (Bk. Tablo 1). Ayrıca diğer analizlerde olumsuz Tanrı tasavvurları ile bilişsel çarpıtmalar arasında özellikle olumsuz benlik algısı alt boyutu arasında güçlü ilişkiler de bulunmuştur.

İhmal ve istismar yaşantıları, çocukların güven duygusunu sarsabilir ve yetişkinlere karşı güvensizlik geliştirmelerine neden olabilir.⁶⁰ Bu durum, onların Tanrı'nın koruyucu ve ihtiyaçlarını karşılayıcı olduğuna dair inançlarını da zedeleyebilir. Örneğin sürekli şiddet gören bir çocuk, dünyanın tehlikelerle dolu olduğunu düşünebilir ve yetişkinlere olan güvenini kaybedebilir. Bu kişi, zamanla yaşadığı acılardan Tanrı'ya da sorumlu tutarak, Tanrı'nın kendisine zarar vermek istediğine dair bir inanç geliştirebilir. Bu düşünce, çocuğun dini inançlarını sorgulamasına ve Tanrı'ya olan güvenini kaybetmesine yol açabilir. Nitekim araştırmada da (Bk. Tablo 1) ihmal ve istismar yaşantılarının artmasıyla birlikte katılımcıların dünyayı tehlikeli görmeye yönelik düşüncelerinin arttığı ve bu durumda yaşamı tehlikeli görmeye yönelik algıları ile Tanrı tasavvurları arasında belirgin ilişkiler bulunduğu görülmüştür.

Çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar, bazı bireylerde derin suçluluk hissi oluşturabilir.⁶¹ Bu durumda kişiler, Tanrı'ya da kendilerine acı veren veya cezalandırıcı bir varlık olarak algılayabilirler. Örneğin çocukluk döneminde istismara maruz kalan bir birey, sürekli olarak kendini suçlu hissedebilir. Bu yoğun suçluluk duygusu, bireyin istismar eden ebeveynlerinden Tanrı'ya yönelik bir aktarım yapmasına yol açabilir. Bu aktarım, kişinin yaşadığı zorlukları Tanrı'nın öfkesinin bir sonucu olarak yorumlamasına ve dolayısıyla Tanrı'ya ve dini inançlarına olan güvenini sarsmasına neden olabilir. Nitekim yapılan analizler de ihmal ve istismar yaşantılarının kendini suçlama düzeyiyle anlamlı bir ilişki taşıdığını ortaya koymuştur. Ayrıca kendini suçlama ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumlu Tanrı tasavvuru ile ise negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo 1).

Sonuç

Araştırmada temel değişkenler arasındaki ilişkiler ve yapısal eşitlik modeli analizleri incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada, her iki ölçeğin alt boyutları da dikkate alınmıştır. Yapılan korelasyon analizleri sonucunda, ihmal ve istismar yaşantıları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgulara göre

⁵⁹ Filipas-Ullman, "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame", 652-672.

⁶⁰ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-230.

⁶¹ Ferdi Kırac, "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims", *Archive for the Psychology of Religion* 43/3 (2021), 297-316.

katılımcıların ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru skorları azalırken; olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarında ise artış gözlemlenmiştir.

Bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvuru arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu bağlamda katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeyleri arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru puanları azalırken; olumsuz Tanrı tasavvuru skorlarında artış görülmüştür.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutları ile bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgulara göre ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça bilişsel çarpıtma düzeylerinde de artış gözlenmiştir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizleri, her bir ölçüm aracının geçerliliğini destekleyecek uygunluk değerlerini göstermiştir, bu da kullanılan ölçüm araçlarının araştırmacının örnekleminde geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Analiz sonuçlarına göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda ihmal ve istismar yaşantıları olumsuz Tanrı tasavvuru ile direkt ilişkili olduğu gibi bilişsel çarpıtmalar aracılığıyla da dolaylı bir ilişki içindedir. Benzer şekilde çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında da bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü bulunmaktadır. Yani ihmal ve istismar yaşantıları olumlu Tanrı tasavvuru ile doğrudan ilişkili olduğu gibi bu ilişki bilişsel çarpıtmalar aracılığıyla da etkileşim göstermektedir.

Mevcut araştırma bulgularından yola çıkarak, konuyla ilgili uzmanlar, toplumun tüm kesimlerine ve gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik şu önerilerde bulunabilir:

Çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismarın bilişsel çarpıtmalar ve negatif ruh sağlığı belirtileriyle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ancak bazı durumlarda bu deneyimlere sahip bireylerin, olumlu bir din ve Tanrı tasavvuruyla stresli durumları aşarak daha sağlıklı bir psikososyal yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Uluslararası literatürde de belirtildiği gibi ihmal ve istismar yaşayan kişilere yönelik terapötik faaliyetlere dini inancın dahil edilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu bağlamda uzman manevi danışmanlar tarafından bireylerin dini ve manevi inançlarına yönelik olumsuz tutumlarının düzeltilmesi, travmanın meydana getirdiği yaraların iyileştirilmesinde önemli bir destek mekanizması olabilir.

İhmal ve istismar yaşayan kişilerin baş etme sürecinde zarar gören Tanrı tasavvurunun onarılmasıyla dini inancın aktif bir şekilde kullanılması mümkündür. Bu amaçla yurtdışındaki pratiklerin yanı sıra ülkemizde de bilişsel davranışçı terapi konusunda uzmanlaşmış profesyoneller ve manevi danışmanlar tarafından ortak manevi danışmanlık programları geliştirilebilir.

İhmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kişilerin dini pratiklerinde meydana gelen değişimleri ve manevi danışmanlardan beklentilerine odaklanan nitel ve karma yöntemli araştırmaların yanı sıra boylamsal çalışmalar da önem arz etmektedir. Çocukluk dönemi ihmal ve istismar konularında daha etkili çözümler bulabilmek için din psikolojisi alanında yapılacak araştırmaların yanı sıra çok disiplinli bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede sosyal hizmet çalışanları, çocuk polisleri, eğitimciler, hukukçular, sağlık personeli, pedagoglar ve adli bilim uzmanları ile din psikolojisi uzmanlarının ortak çalışmalar yürütmesi önem taşımaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çocukluk dönemi ihmal ve istismarına yönelik bilinçlendirme çalışmalarını artırmak amacıyla yeni çalıştaylar ve kongreler düzenlemelidir. Bu platformlar,

farklı uzmanlık alanlarından katılımcıların bir araya gelerek yeni çözüm önerilerini paylaşmasına ve bilimsel araştırmaların ilerlemesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Aktan, Z. Deniz (ed.). *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları-Tüm Renklerini Kaybetmiş Gökkuşluğu Hikayeleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2020.
- American Psychiatric Association (ed.). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-IV*. Washington DC, 4. ed., 7. print., 1998.
- Atlıoğlu, Gülsüm Nur. *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bakır, Elif-Kapucu, Sevgisun. "Çocuk İhmal ve İstismarının Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Yansıması: Bir Literatür İncelemesi". *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 13-24.
- Baron, Reuben M.-Kenny, David A. "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations". *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Beck, Aaron T. vd. *Cognitive Therapy of Personality Disorders*. New York: Guilford Press, 2nd ed., 2004.
- Bierman, Alex. "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality: Rejecting God the Father Because of Abusive Fathers?" *Journal for the Scientific Study of Religion* 44/3 (2005), 349-359. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2005.00290.x>
- Bowlby, John. *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books, 1988.
- Bowlby, John. *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger*. New York: Basic Books, Reprint., 1973.
- Committee on Child Abuse and Neglect. "Guidelines for the Evaluation of Sexual Abuse of Children". *Pediatrics* 87/2 (1991), 254-260. <https://doi.org/10.1542/peds.87.2.254>
- Coşkun, Recai vd. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7. Basım, 2012.
- Cox, Keith S. vd. "Prevalence and Correlates of Posttrauma Distorted Beliefs: Evaluating Dsm-5 Ptsd Expanded Cognitive Symptoms in a National Sample". *Journal of Traumatic Stress* 27/3 (2014), 299-306. <https://doi.org/10.1002/jts.21925>
- Doxey, Cynthia vd. "The Influence of Religion on Victims of Childhood Sexual Abuse". *The International Journal for the Psychology of Religion* 7/3 (1997), 179-186. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0703_6
- Elliott, Diana M. "The Impact of Christian Faith on the Prevalence and Sequelae of Sexual Abuse". *Journal of Interpersonal Violence* 9/1 (1994), 95-108. <https://doi.org/10.1177/088626094009001006>
- Filipas, Henrietta H.-Ullman, Sarah E. "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame, Posttraumatic Stress Disorder, and Adult Sexual Revictimization". *Journal of Interpersonal Violence* 21/5 (2006), 652-672. <https://doi.org/10.1177/0886260506286879>
- Freud, Sigmund. "Some Reflections on Schoolboy Psychology". *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 239-244.
- Gall, Terry Lynn vd. "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse". *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/1 (2007), 101-117. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00343.x>
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133. https://doi.org/10.1501/İlhak_0000000932
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. "Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (2023), 73-102. <https://doi.org/10.14395/hid.1248630>
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- İBÇHM, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi. *Mağdur ve Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin 2014-2019 Raporu*. İstanbul: İstanbul Barosu, 2020. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/maduravesucasuruklenencocuklar2014-2019.pdf>
- Janoff-Bulman, Ronnie. "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct". *Social Cognition* 7/2 (1989), 113-136. <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.2.113>

- Kam, Christopher. "Integrating Divine Attachment Theory and the Enneagram to Help Clients of Abuse Heal in Their Images of Self, Others, and God". *Pastoral Psychology* 67/4 (2018), 341-356. <https://doi.org/10.1007/s11089-018-0817-1>
- Kane, Donna vd. "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse: An Exploratory Study in an Underresearched Area". *Journal of Psychology and Theology* 21/3 (1993), 228-237. <https://doi.org/10.1177/009164719302100306>
- Kara, Bülent vd. "Çocuk İstismarı". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 47/2 (2004), 140-151.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 15. Basım, 2015.
- Kempe, C. Henry vd. "The Battered-Child Syndrome". *Child Abuse & Neglect* 9/2 (1985), 143-154. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(85\)90005-5](https://doi.org/10.1016/0145-2134(85)90005-5)
- Kıraç, Ferdi. "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims". *Archive for the Psychology of Religion* 43/3 (2021), 297-316. <https://doi.org/10.1177/00846724211047274>
- Kim, Jungmeen-Cicchetti, Dante. "Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms Among Maltreated and Nonmaltreated Children". *Child Development* 77/3 (2006), 624-639. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00894.x>
- Kirkpatrick, Lee A.-Shaver, Philip R. "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief". *Personality and Social Psychology Bulletin* 18/3 (1992), 266-275. <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>
- Kirkpatrick, Lee A.-Shaver, Phillip R. "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/3 (1990), 315-334. <https://doi.org/10.2307/1386461>
- Koç, Ayşe. *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kosarkova, Alice vd. "Anxiety and Avoidance in Adults and Childhood Trauma Are Associated with Negative Religious Coping". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/14 (2020), 5147. <https://doi.org/10.3390/ijerph17145147>
- Kosarkova, Alice vd. "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image: Does Religiosity Make a Difference?" *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/23 (2020), 8841. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238841>
- Lawrence, Richard T. "Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales". *Journal of Psychology and Theology* 25/2 (1997), 214-226. <https://doi.org/10.1177/009164719702500206>
- Lawrence, Richard Thomas. *The God Image Inventory: The Development, Validation and Standardization of a Psychometric Instrument for Research, Pastoral and Clinical Use in Measuring the Image of God*. Ann Arbor, United States: The Catholic University of America, Ph.D., 1991.
- McGrath, Mary vd. "New Measures of Defensiveness, Empathy, and Cognitive Distortions for Sexual Offenders Against Children". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 10/1 (1998), 25-36. <https://doi.org/10.1023/A:1022102530815>
- McIntosh, Daniel N. "Religion-as-Schema, with Implications for the Relation Between Religion and Coping". *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (1995), 1-16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0501_1
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Mian, Marcellina-Fürniss, Tilman. *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*. çev. Gökçe Ergin Rempfler. ABD: World Health Organization, 2006.
- Murray-Swank, Nichole A.-Pargament, Kenneth I. "God, Where Are You?: Evaluating a Spiritually-Integrated Intervention for Sexual Abuse". *Mental Health, Religion & Culture* 8/3 (2005), 191-203. <https://doi.org/10.1080/13694670500138866>
- National Research Council. *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*. ed. Anne C. vd. Washington: National Academies Press, 2014. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK195985/>

- Özerk, Halis-Derebagçe, Gözde Ece. "Türkiye de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi". *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi* 4/7 (2021), 651-670. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.791>
- Polat, Oğuz. "Şiddet". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (2017), 15-34.
- Reinert, Duane F.-Edwards, Carla E. "Attachment Theory, Childhood Mistreatment, and Religiosity". *Psychology of Religion and Spirituality* 1 (2009), 25-34. <https://doi.org/10.1037/a0014894>
- Rossetti, Stephen J. "The Impact of Child Sexual Abuse on Attitudes Toward God and the Catholic Church". *Child Abuse & Neglect* 19/12 (1995), 1469-1481. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(95\)00100-1](https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00100-1)
- Rowatt, Wade-Kirkpatrick, Lee A. "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs". *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/4 (2002), 637-651. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00143>
- Sert Ağır, Meral-Yavuzer, Haluk. "Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması". *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi* 12/26 (2018), 175-198. <https://doi.org/10.29329/mjer.2018.172.10>
- Shah, Syed M. vd. "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirates and Relationship with Low Self-Esteem and Symptoms of Depression". *International Review of Psychiatry* 33/3 (2021), 326-336. <https://doi.org/10.1080/09540261.2021.1895086>
- Stoltenborgh, Marije vd. "The Neglect of Child Neglect: A Meta-Analytic Review of the Prevalence of Neglect". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48/3 (2013), 345-355. <https://doi.org/10.1007/s00127-012-0549-y>
- Şar, Vedat vd. "Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği". *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi* 32/4 (2012), 1054-1063.
- Tailor, Ketan vd. "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life: Challenges of Theory and Method". *Journal of Child Sexual Abuse* 23/8 (2014), 865-884. <https://doi.org/10.1080/10538712.2014.960633>
- Teicher, Martin H. vd. "The Effects of Childhood Maltreatment on Brain Structure, Function and Connectivity". *Nature Reviews Neuroscience* 17/10 (2016), 652-666. <https://doi.org/10.1038/nrn.2016.111>
- Ter Kuile, Hagar-Ehring, Thomas. "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma: Trauma, Religiosity, and Posttraumatic Stress Disorder". *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 6 (2014), 353-360. <https://doi.org/10.1037/a0034880>
- Tıraşçı, Yaşar-Gören, Süleyman. "Çocuk İstismarı ve İhmali". *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 70-74.
- Topçu, Sedat. *Cinsel İstismar: Çocukların ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Pedofili, Ensest, Engellilerin Cinsel İstismarı, İnternet Yoluyla Cinsel İstismar*. Ankara: Phoenix, 2009.
- Turhan, Ebru vd. "Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi". *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 15/9 (2006), 153-157.
- UNİCEF, United Nations International Children's Emergency Fund. "Unicef: Şiddet ile Disiplin, Cinsel İstismar ve Cinayetler Tüm Dünyada Milyonlarca Çocuğun Peşini Bırakmıyor". Erişim 05 Haziran 2022. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-%C5%9Fiddet-ile-disiplin-cinsel-istismar-ve-cinayetler-t%C3%BCm-d%C3%BCnyada-milyonlarca>
- Waldron, Jonathan C. vd. "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences". *Child Abuse & Neglect* 80 (2018), 277-284. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.03.023>
- Walker, Donald F. vd. "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse: A Review and Synthesis". *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 1/2 (2009), 130-145. <https://doi.org/10.1037/a0016211>
- Whiteman, Sarah E. vd. "Trauma Type and Suicidal Ideation: The Mediating Effect of Cognitive Distortions." *Traumatology* 25/4 (2019), 262-268. <https://doi.org/10.1037/trm0000192>
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.